Türkiye'de Demokrasi Kültürü: Siyaset ve Toplum

Muhittin BİLGE*

Özet: Türkiye'de demokrasi kültürünün iki açıdan ele alınmasının yararlı olacağı düşüncesindeyiz. İlki, baştan bu yana siyaset kurumu ve yönetici elitin demokrasi algı ve pratiği; ikincisi ise, bu pratiğin de etkilediği toplumun demokrasi anlayış ve tutumu. Toplumun demokrasi kültür ve pratiğinin en açık tezahür ettiği alanların başında gelen sivil toplum olgusunun da ele alındığı bu makalenin amacı, ülkemizdeki demokrasi kültürünün hem bir kavram hem de olgu olarak toplum ve siyaset üzerindeki yansımalarını anlamaya çalışarak değerlendirebilmektir.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, modernleşme, sivil toplum, feodalite, özgürlük.

The Democracy Culture in Turkey: Politics and Society

Abstract: We think it will be useful to consider democracy culture in Turkey in two ways. First one is democracy understanding and practise of political institutions and director elite from the beginning; second one is the democracy understanding and behaviour of the society also attacted by this practise. The purpose of this article, which will consider civil society phenomenon which heads the areas of society's culture and practise, is to evaluate trying to understand the reflection of democracy culture in our country both as a concept and as a phenomenon over society and politics.

Keywords: Democracy, modernization, civil society, feudality, liberty.

DEMOKRASİ: OLGU VE KAVRAM

Türkiye'de demokrasi kültürü ve bunun siyasal/toplumsal tezahürüne geçmeden önce, bugün modernliğin neredeyse en önemli siyasal, toplumsal ve hatta kültürel aktörü haline gelmiş olan demokrasinin, tarihi –sosyolojik serüvenine kısaca göz atmanın yararlı olacağı inancındayız. Kuşkusuz, bunun için de, feodalite ve feodal dönem Avrupasının temel özellikleriyle başlamak gerekecektir. Ortaçağ Batı Avrupasında tarıma dayalı toplum düzenine verilen ad olan feodalite, devletin önemli ölçüde güçsüzleştiği ve özellikle de insanları korumada yetersiz kaldığı bir dönemde ortaya çıkmıştır (Bloch, 1993: 364). Bölünmüş güçlerden oluşan ve hiyerarşik olmaktan çok eşitsiz bir toplum olan

---

* Dr. Siyaset Bilimci

feodalitede, büyük toprak sahipleri 'senyör'(lord)ler, küçük toprak sahipleri 'vassal'lar ve toprağa bağlı köylüler (serf) vardır. Güçlü merkezi krallıkların olmadığı bu sistemde feodal beyler sahip oldukları toprakların bir kısmını kendilerine bağlı küçük beylere (vassal) dağıtmakta ve karşılığında onlardan vergi ve asker almaktadırlar. Vassalın birinci görevi savaşta senyörüne yardım etmektir. Ancak, senyör sadece savaş durumunda vassalların yardımını talep etmiyordu; barış zamanında bütün vassalları biraraya getirerek, 'kurul'unu oluşturuyordu. Bu nedenle vassalların senyöre yardımı savaşlarla sınırlı değildi. Onlar kılıçlarıyla oldukları kadar, hem ekonomik hem de kurullara katılımlarıyla senyörlerine yardım etmekteydiler (Bloch, 1993: 192). Avrupa'da hızla yayılan bu sistem sonucu 987 yılında Fransa'da lordlar, aralarında bir kral seçerek onun vassalları oldular. Almanya'da da vassallar 911 yılında aralarında anlaşarak bir kral seçtiler. Feodalizmin bu anlaşmalarda ortaya çıkan en önemli özelliğinin, lord ile vassal arasındaki "karşılıklılık esası" olduğu söylenebilir. Kral ile halk, lord ile vassal bir çeşit "mukavele"ile birbirlerine bağlıdırlar ve bunun şartlarına uymakla yükümlüdürler. Bu durum sık sık karışıklıklara, siyasal istikrarsızlık ve savaşlara neden olduysa da, bugünkü anlamda anayasal hükümet anlayışı, feodalizmin mukaveleye dayalı bu özelliğine dayandırılmaktadır (Sander, 1992: 53,54).

Avrupa'da göreli de olsa yerel güvenliğin sağlanmasıyla birlikte, ticaret gelişmeye başladı. Yeni bir sınıfın, tüccar sınıfının ortaya çıktığı bu süreç, köylü ve lordları işe yaramaz aylaklar olarak gören bu girişimci sınıfın, yani burjuvanın, ticaretlerini daha güvende yapabilmeleri için, ticarete uygun, savunmaya elverişli yerleşim birimleri bularak, buralarda ikamet etmeye başlamalarının sonucunda kentler doğdu. Kentlerin sayılarının artması ve genişlemesi doğal olarak insanların yiyecek ihtiyacının artmasını bu da ekim alanlarını genişletmek zorunda kalan lordların köylüleri çalıştırabilmek için, onlara daha fazla özgürlük sunmasını getirdi. Üstelik köylüler ürettiklerinin bir kısmını kentlerde satarak para da kazanmaya başlamışlardı. Kentlerde paranın satın alabileceği malların oluşu, bu malları almak isteyen lordların da paraya ihtiyaç duymalarına neden olmuştur. Böylece lorda verdiği yıllık para karşılığında özgürlüklerine kavuşan köylülerin sayısı hızla arttı. Bunun sonucunda, 12.yüzyılda Kuzey Fransa ile Güney İngiltere'de, 15.yüzyıla gelindiğinde ise hemen hemen tüm Avrupa'da serflik kurumu fiilen olmasa bile hukuken ortadan kalktı (Sander, 1992: 55-56).

Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçilen süreçte adeta bir basamak taşı olan ticaret ve kentleşmenin baş aktörü olan burjuva sınıfı, ticaretini güvence altına almak için güçlü bir devlete ihtiyaç duymaya başladı ve bu devletin karşısında gördüğü kilise ve aristokrasiye savaş açarak, arkasına aldığı monark ve halkın da desteğiyle gerçekleştirdiği bir dizi reform sonucu onları tasfiye etti (Sander, 1992: 55-56).

Bundan sonra artık güçlü krallıklarla, büyük sermayeye sahip burjuva mücadelesi 17 ve 18.yüzyılların başat bir özelliği haline geldi. İngiltere'de erken başlayan (1215 Magna Carta) ve yüzyıllar sürerek 19. yüzyılda tamamlanan bu mücadele, Kara Avrupasında 17 ve 18. yüzyıllarda başlayarak, kısa sürede parlamenter sisteme geçilmesiyle son buldu, böylece, burjuvazinin güçlü merkezi krallıklara açmış olduğu savaştan klasik ya da Batı demokrasisinin yolu açılmış oldu (Sayabaşılı, 1995:168)[1].

Periyodik bir şekilde tekrarlanan, genel-eşit oy vermeye dayalı, yargı denetiminde yapılan *seçim*; seçme-seçilme ve düşüncenin ifade edilebilmesi anlamında, *siyasi hak ve hürriyetler ve siyasi partilerin mevcudiyeti* gibi herkesçe kabul edilmiş temel ilkeleri olan demokrasi, aşağıda da görüleceği üzere hakkında çok farklı değerlendirme ve tartışmalar yapılan bu nedenle de tek bir tanım ya da sürece indirgenemeyecek bir vakıadır.

Demokrasi kavramının çok yönlü ve kapsamlı bir kavram olduğunu, dolayısıyla sözcük anlamına gelen "halk iktidarı" teriminin onu tek başına tanımlamaya yetmeyeceğini belirten Sartori (Sartori, 1996: 8), demokrasinin tüm özellikleri içinde anılmaya en layık olanının, Lincoln'un 1863 tarihli 'Gettysburg Söylevi'ndeki *"Halkın, halk eliyle, halk için hükümeti"* ifadesinde dile getirildiğini söyler (Sartori, 1996: 36). Genel kanının aksine Yunan 'polis'inin hiçbir zaman bir kent devleti olmadığını, bir kent topluluğu (Koinonia) olduğunu söyleyen Sartori, bu nedenle Yunan sisteminden demokratik bir devlet olarak bahsetmenin hem terimde hem de kavramda büyük bir yanılgıya yol açacağını vurgular (Sartori, 1996: 301).[2] Sartori'ye göre Yunanlılar açısından demokrasiyi belirleyen özellik devletsiz oluşuydu ve bu nedenle de eski demokrasiler, sadece ufak bir kenti değil, büyük bir nüfusu geniş bir toprak üzerinde barındıran bir demokratik sistem kurma ve işletme konusunda bize hiçbir şey öğretemez. Eski Yunan demokrasileri ile modern demokrasiler arasındaki farkın bununla sınırlı olmadığını belirten Sartori, bu ikisi arasında özellikle önemli bir özgürlük farkı olduğuna parmak basar ve Yunan demokrasisinde bugünkü anlamda bir özgürlüğün söz konusu edilemeyeceğini belirtir. Onlarda var olan özgürlüğün, bireysel değil, topluluğun özgürlüğü olduğunu vurgula-

1 Kemâli Saybaşılı, Walter Ullmann'ın demokrasi ile feodalite arasındaki bağa ilişkin olarak, *"Bizim demokratik yönetim biçimi dediğimiz siyasal sistemin oluşmasında feodalizmin oynadığı rol hâlâ yeterince anlaşılamamıştır."* sözünü aktarır ve Ullmann'la aynı görüşte olduğunu ifade eder.

2 M. Ali Ağaoğulları da eski Yunan'da kadınlar, köleler ve yabancıların yurttaşlık statüsüne sahip olmadığını, dolayısıyla, yönetimin oluşması, şekli ve işleyişi üzerinde hiçbir irade gösteremediklerini ve bu oranın % 85 lere tekabül ettiğini belirterek, demokrasinin hem eşitlik hem de özgürlük ilkeleri açısından eski Yunan'a referansta bulunmanın yanlışlığını gösterir. Bkz. M. Ali Ağaoğulları: *Kent Devletinden İmparatorluğa*, İmge Yay., Ankara 1994, s.19-20.

yan Sartori, bu demokrasilerin klasik formülünde topluluğun, bütünüyle kendi içinde yok ettiği kişiye ne bir korunma alanı ne de bağımsızlık payı bıraktığını ifade eder (Sartori, 1996: 309,310).

Modern demokrasilerdeki özgürlük olgusuna özellikle dikkat çeken Sartori, eski çağın siyasal, hukuksal, bireysel ya da diğer özgürlük anlayışlarının modern çağa uymadıklarını zaten başka türlü de olamayacağını belirterek *"Çünkü onların farkında bile olmadıkları değerleri bizler zaman içinde kazanarak antik çağdan ayrılmış olduk"* der (Sartori, 1996: 311). Tüm bu nedenlerle özgürlüğün modern ve eski anlamı arasındaki farkın, bugünün insanının devletin vatandaşından 'daha fazla bir şey'olduğu düşüncesinde yattığını vurgulayan Sartori, şöyle devam eder:

"Bizim anlayışımıza göre insanoğlu yalnız vatandaşlığa indirgenemez. Bize göre bir insan yalnızca kolektif 'plenum'un bir üyesi değildir. Bundan da sorumlularımızın iktidarın kullanımının kollektifliğini sağlayan bir sistem tarafından çözümlenemeyeceği sorunu çıkmaktadır. Modern demokrasi bir kişi olarak bireyin özgürlüğünü koruma demektir. Özgürlük, Constant'ın belirttiği gibi, 'bütünün iktidarına bireyin bağımlı olmasına' bırakılamaz" (Sartori, 1996: 309,311).

Popper, demokrasinin asıl belirleyici özelliğinin yönetenlerin kimliği değil, yöneticilerin kan dökülmeden, halkın oyuyla yönetimden uzaklaştırılabilmesinde yattığını söyler. Ona göre, hükümetlerden kansız kurtulunabildiği sürece kimin yönettiği önemli değildir (Popper, 1989: 25). Popper'in bu görüşlerine, demokrasinin insanlığın keşfettiği yegane barışçıl değişim yöntemi olduğu düşüncesiyle destek verdiği görülen Hayek, demokrasinin amaç değil araç olduğunu vurgular ve onun sınırlarını hizmet etmek istediğimiz amacın ışığı altında belirlememiz gerektiğini söyler. Hayek'e göre demokrasiyi tercih etmemizin üç nedeni vardır: Birincisi, değişime izin vermesi; ikincisi, bireyciliğin dolayısıyla özgürlüğün yolunu açması; üçüncüsü, geniş halk kitlelerini eğitmesidir. Sonraları, demokrasinin, halkı politik meselelerde eğitmenin en iyi yolu olduğu düşüncesinden vazgeçmiş, demokrasinin en önemli özelliğinin barışçıl değişimi mümkün kılması fikri üzerindeki vurgulamasını artırmıştır (Yayla, 1993: 230,231).

TÜRKİYE'DE DEMOKRASİ KÜLTÜRÜ VE BUNUN TOPLUM VE SİYASETE YANSIMASI

Türkiye'nin tarihini demokratikleşme girişimlerinin tarihi olarak tanımlayan Karpat, bunun henüz başarılamadığını, tam bir demokratikleşmenin sağlanamadığını söyler (Karpat, 1996: 23). Kuşkusuz bunda, hem devleti kutsallaştıran ve bireyleri devlete hizmet ettiği ölçüde ve sürece önemseyen hâkim

paradigmanın hem de demokrasiyi içselleştirmemiş ve kendi ideolojik politik beklentileri ölçüsünde bir demokratik algıya sahip olmuş toplumun büyük payı vardır. Yönetici elit ve siyaset etme pratiği açısından bakıldığında kuruluşundan bu yana, bireysel ve toplumsal hak ve özgürlüklerin çoğu zaman devletin bekası için tehlike arz ettiği/edeceği zannından kaynaklanan vesayetçi bir demokrasi anlayışının, ülkemizin, adeta temel karakteristiği haline geldiği görülür. Toplumun demokrasiye ne zaman hazır olacağına yani rüşdünü ne zaman ispat edeceğine modernleşmeci seçkinlerin karar verdiği bu tip tepeden inme, dayatmacı anlayışların demokrasiyi engeller nitelikte olduğu da çok açıktır (Köker, 2000: 228,229). Çünkü bu tür vesayetçi yaklaşım, örnek alınan Batı demokrasilerinin mantığına da aykırıdır. Çünkü Batı'da demokrasi bir seçkinler sınıfı tarafından bir ideal ve ülkü olarak ortaya konulup gerçekleştirilmiş değildir. Tersine, bu ülke halklarının da katıldığı bir süreç içinde gerçekleşmiş bir olgudur. Batı'da demokrasi toplumsal, tarihsel ve kültürel gelişmelerin doğal sonucu iken, bizde modernleşme sürecinde dış etkileşim ve arayışların sonucu gündeme gelmiş, ayrıca Batı'dakinden farklı olarak bizde- yukarıda feodalite bölümünde de görüldüğü üzere- güçlü merkezi yapı demokrasisin gelişmesine olumsuz etkide bulunmuştur (Yılmaz, 2000: 344,345). Bu merkeziyetçiliğin halka bakışını dolayısıyla da bizim modernleşme serüvenimizin bir türlü halkla dolayısıyla da demokrasiyle buluşamamasına ilişkin olarak, Şerif Mardin'in cumhuriyetin halka bakışıyla ilgili şu tespitleri oldukça açıklayıcı görünmektedir:

> "Cumhuriyetin resmi tutumu, Anadolu'nun dama tahtasına benzeyen yapısını, hiç sözünü etmeden reddetmekti. Cumhuriyet ideolojisinin benimsettirildiği kuşaklar da böylece yerel, dinsel ve etnik grupları, Türkiye'nin karanlık çağlarından kalma gereksiz kalıntılar olarak görüp reddettiler. Karşılaştıklarında birer kalıntı gibi davrandılar onlara" (Mardin, 1992: 64).

Demokrasi tarihimizin sık sık darbe ve muhtıralarla kesintiye uğraması ve üstelik darbecilerin her seferinde bunu, Türkiye'nin hedefini muasır medeniyet olarak belirlemiş olan Atatürkçülük adına yaptıklarını dile getirmeleri, bu seçkinci bakışın bugün de sürdüğünün açık kanıtlarıdır. Bu paradoksal hal, yani demokrasi için demokrasinin sürekli kesintiye uğratılması hali, aslında, merkezdeki seçkinlerin demokrasi niyetlerinin de önemli göstergelerindendir ki bu anlayışın beslendiği tarihi-sosyolojik şartlara kısaca değinmekte fayda vardır.

Bilindiği gibi Batı'nın-bugünkü modern demokrasi de içinde olmak üzere-son dört asırlık süreçte gerçekleştirdiği ve insanın kendini, varlığı ve eşyayı anlama ve anlamlandırması başta olmak üzere birçok alanda geleneksel olandan radikal bir kopuşa işaret eden "modernlik" dediğimiz vakıa, diğer Batı dışı toplumları olduğu gibi-ve hatta çoğundan daha fazla-bizde de oldukça etkili olmuştur. Teknolojisi ve bazı askeri ve idari yapılanmalarıyla

Osmanlı'ya ilham veren modernlik, topyekun kültür ve medeniyetiyle de, modern Türkiye'nin kuruluşundaki biricik referans olmuştur (Tunaya, 1999: 19). Bu nedenle Karpat'ın yukarıda zikrettiğimiz, Türkiye'nin tarihinin, demokratikleşme girişimlerinin tarihi olduğu tespitini, sözünü, "Türkiye'nin tarihi modernleş-tir-me girişimlerinin tarihidir" şeklinde ifade etmenin de yanlış olmayacağı düşüncesindeyiz. Her modernleş-tir-me girişimi de az-ya da çok bir dayatmayı içerdiğinden ve modernleştirmek istediği toplumun sahip olduğu geleneksel değerlerin gücü ölçüsünde bir mukavemetle karşılaşacağından, bizim-halen devam etmekte olan-modern-leş-tirme sürecimiz de oldukça sancılı bir şekilde seyretmiştir. Ancak, modernleştirme projesi kapsamında hayata geçirilmeye çalışılan demokrasimizin, bir türlü Batı demokrasileri düzeyine ulaşamamasında tarihî-sosyolojik nedenlerden dolayı, toplum tarafından içselleştiril-e-memesi kadar, hatta ondan çok daha fazla, modernleştirici hâkim ideolojinin, demokrasiye yüklediği anlam, demokrasi algısı ve niyeti de önemli bir etken olarak görülmektedir.

Bizde hâkim olan demokrasi algı ve anlayışı, Öğün'ün de belirttiği gibi özgürlükçü içerikten yoksun bir mahiyet arz etmektedir. Türkiye'de demokrasi kültürü ya da anlayışı, antik demokrasinin saflığı düzeyinde kalmıştır. Demokrasiden anlaşılan kuru bir eşitlikçiliktir. Bu anlamda Türk demokrasisi bütün modern donanımına rağmen, dünyanın en arkaik demokrasilerinden birisidir (Öğün, 2004: 84). Bu nedenle de bırakınız demokrasinin anlam dünyası, vaad ettikleri ve vaz' ettikleri üzerinden eleştirel bir tartışma yapmayı, maalesef, kendi demokrasi maceramızı bile kritik edebilecek bir siyasal bilince ulaşabilmiş değiliz. Bunda elbette, başlangıcından bugüne kadar, hukuktan siyasete, inançtan kültüre, eğitimden ekonomiye kadar hayatın tüm alanlarında yurttaşlarına, kendilerini özgür ve güvende hissedecekleri bir demokrasi pratiği sunamamış siyasi sistemimizin de büyük etkisi vardır. Dolayısıyla da böyle bir siyasal yapı ve kültürden neşet eden/edecek sivil toplum anlayışı/örgütlenişi de bu olumsuzlukları bünyesinde barındıracak ve hem devletten kaynaklanan sınırlamalar hem de gerçek anlamda sivil olamamanın getirdiği handikaplardan dolayı arzu edilen düzeye ulaşamamıştır.

Kuşkusuz bu vesayetçi anlayışın tek parti döneminin sona ermesiyle birlikte günümüze kadar gelen süreçte oldukça kırılmaya uğradığı söylenebilir. Fakat bunun bir sürecin- aslında koşulların da zorlamasıyla, gerçekleştiği ve gerçekleşmeye devam ettiğini de belirtmek gerekir. Çünkü tek parti yönetiminin sona ermesi ve Demokrat Parti'nin iktidarı halkın üzerindeki vesayetçi tutumu ortadan kaldıracak bir paradigma değişikliğine sanıldığı gibi pek de öyle sıcak bakmamıştır. Kuşkusuz Demokrat Parti'nin Şerif Mardin'in de belirttiği gibi devletle çevreyi buluşturması, halkın dini ve kültürüyle ilişki kurması, köy ve kasabalardaki bütünleşmeyi sağlaması (Mardin, 1992: 67-71) vs. gibi çok

önemli icraatlarını görmezden gelmek mümkün değildir. Ancak, demokrasinin olmazsa olmaz unsurlarından olan muhalefet etme ve bunun politik alanda tüm çeşitliliğiyle vücut bulabilmesine Demokrat Parti'nin de pek sıcak bakmadığı görülür. Bu tutumun onun sonunu hazırlayan etkenlerden biri olduğunu belirten Sezai Karakoç'a göre; Halk Partisi, Demokrat Parti'nin vehmini tahrik edip, ona üst üste hatalar işleterek alternatifleri olacak başka bir muhalefete bizzat iktidar eliyle imkân bırakmamıştı. Demokrat Parti, bindiği dalı kendi eliyle kesmiş, ne kadar kurulan muhafazakâr ya da Halk Parti'sine zıt görüşte parti varsa, eskiden kalma baskıcı kanunlara dayanarak tasfiye etmişti. Bu, muhalefet meydanını tek başına Halk Parti'sine terk eden Demokrat Parti için hayatıyla ödeyeceği bir hata olmuştu (Karakoç, 1988: 13). Siyasi partilerin lider yapılanmalarından tutun da iktidar ve muhalefetteki söylem ve pratiklerine bakıldığında, aslında bu vesayetçi tutumun bugün de pek fazla değişmediği görülmektedir. En katılımcı, özgürlükçü vs. olduğunu iddia eden siyasi partilerde bile, iktidar ve muhalefetteki durumuna göre değişen, lider sultası söz konusu edildiğinde ise asla değişmeyen anti demokratik bir tutumun, siyasal hayatımızın adeta temel bir karakteristiği haline geldiğini söylemek abartı olmayacaktır. Bu durum, siyasi elit ve yöneticilerin, aslında hep karşı olduklarını söyledikleri devletin vesayetçi karakterinin kendi iktidarları söz konusu olduğunda, uygulamadan çekinmedikleri/çekinmeyecekleri bir demokrasi kültür ve algısına işaret etmektedir ki sorun da budur ve bu sorun toplumun demokrasi algı ve kültürüyle de çok yakından ilişkilidir. Bu bakımdan, konuyu, siyaset planından toplumsal alana çekerek, bir toplumun demokrasi kültürünün belki de en bariz tezahür ettiği alanların başında gelen sivil toplum bağlamında irdelemenin yararlı olacağı düşüncesindeyiz.

Bilindiği üzere sivil toplum, Devlet otoritesinden bağımsız, kendi sosyal ve iktisadi örgütlenmesini gerçekleştirmiş, birey ve toplulukların oluşturduğu yapılanmaya verilen isim olan sivil toplumu, devlet ile birey arasındaki ara alan, müzakere ve birleşmenin herhangi bir zorlama ve kısıtlama olmaksızın gerçekleşebildiği alan olarak tanımlamak da mümkündür (Sunar, 1999: 11). Devletin müdahalesi olmadan, kendi özerk örgütlenmesini gerçekleştiren ve devlet aygıtı karşısında mensuplarının hak ve taleplerini savunabilen bu yapı, devlet-toplum ilişkilerini içkin bir nitelik taşımaktadır. Birçok farklı yaklaşıma karşın bugün Batı'da dile getirilen sivil toplum kuramlarının, temel hak ve hürriyetlerin tam ve eksiksiz varlığını merkeze alan ve sivil toplumun da o taban üzerinde yükselerek, merkezi otoritenin toplumsal alana müdahalelerinin sınırlandırılması işlevini gören bir olgu olduğu noktasında birleştikleri görülür (Fincancı, 1991: 14). Diamond, sivil toplum örgütlenmesinin, tabandan tavana olan açılımı, siyasal kadroların oluşumu ve siyasal katılımdaki fonksiyonu gibi özelliklerini ve bu özelliklerin devlet üzerindeki sınırlayıcı etkilerini vurgulayarak sivil toplum ve demokrasi arasındaki sıkı ilişkiye parmak basar. Ona

göre sivil toplumun devletle arasındaki bu ilişki dışlayıcı değil, yasalara ve özgürlüklere saygılı olması koşuluyla devlet otoritesine hoşgörüyle yaklaşan bir mahiyeti de içermektedir (Diamond, 1994: 7-15). Paul Q. Hirst ise daha da ileri giderek, sivil toplum olgusunun demokrasilerin "çoğunluğun diktatoryası"na dönüşmesinin önündeki tek engel olduğunu söyler (Hirst, 1996: 102).

Demokrasinin en önemli özelliklerinden biri, yukarıda da değinildiği üzere, bireyin toplum ve devlet adına feda edilmemesi, çoğunluğun tahakkümüne karşı, azınlığın hak ve özgürlüklerinin teminat altına alınmasıdır. Bunu sivil toplum olgusu ile ilişkilendirecek olursak, birey ve/ya da toplulukların duyumsadıkları baskıyı geriletmek ve daha iyi yaşam şartlarına kavuşmak adına örgütlenerek, siyasi otorite karşısında taleplerini dile getirmelerinin demokratik bir mahiyet içerdiği çok açık görülecektir. Ancak, gerek sivil toplum kuruluşları, gerekse de hak arayışı içinde olan diğer aktörlerin etkinliklerinin, başkalarının özgürlüğünü kısıtlayıcı bir söylem ve pratiğe dönüşmemesi çok önemlidir. Bunun sağlanması, gerçekleştireceği hukuki düzenlemelerle devletin görevi olduğu kadar, hak arayışı içinde bulunan kişi ya da grupların, başka insanların haklarını gözetecek bir hakkaniyet duygusu ve demokrasi kültürüne sahip olmalarıyla da yakından ilgilidir. Aksi halde sivil toplum örgütleri kendi duyumsadıkları somut sorunların giderilmesi ve kendilerini ifade etmelerinin önündeki engellerin kaldırılması gibi gayet meşru arayışlar içinde olmak yerine-aşağıda ülkemizle ilgili kısımda da değinileceği üzere- söylem ve pratiklerini; ideolojik, etnik, kültürel vs. gibi farklılıklardan kaynaklanan katı bir taassupla bir ya da birçok "öteki" icat etme ve bu "öteki"ler üzerinde baskı oluşturma yönünde kullanacaklardır ki, bunun da sivil toplum kategorisi içinde ele alınamayacak kadar antidemokratik bir tutum olduğu/olacağı çok açıktır.

18. yüzyıldan itibaren, iletişim alanındaki büyük gelişmenin de etkisiyle, daha çok haberdar olunan bir olgu haline gelen sivil toplumun 80'li yıllardan itibaren demokrasi kavramı ile birlikte Türkiye'nin gündeminde sıkça yer almaya başladığı görülür. Liberal politikaların görece yükselişi ve dini, etnik, sosyal-siyasal vs. gibi bir takım haklarla da karşılıklı etkileşim içinde görülen kavram, Türkiye'nin problemlerine ilişkin olarak üretilen düşüncelerde de merkezi bir yer almaya başlamıştır (Bostancı, 1997: 181,182). Böylelikle, oldukça yoğun ilgi ve tartışmanın konusu haline geldiği görülen kavramın, özellikle 80'lerdeki askeri dönem baskısının hüküm sürdüğü günlerde gündeme gelmesi, buyurgan devlet geleneğine karşı hürriyetçi bir özlem ve toplum projesinin ifadesi olarak kullanılmasına yol açmıştır (Çaha, 1997: 33,34). Yani, kişi ve grupların sivil toplum-devlet ilişkisini anlama çabası içinde olmaktan çok, üzerlerindeki devlet baskısını yok etme ve kendilerini ifade edebilmeye yönelik pragmatik bir kaygıdan hareketle sivil toplum olgusuna yaklaştıkları görülür ki bu anlayışın istenilen düzeyde bir demokratik mahiyet arz edememesinin en temel nedeni budur.

Kuşkusuz, sivil toplum olgusunun ülkemizin gündemine gelmesi salt bu nedenlere indirgenemez, ancak hem iletişim kanallarının açılması, dolayısıyla da Türk aydınının dünyadaki tartışmaları daha yakından izleme imkânı bularak bu tartışmaları ülke gündemine taşımasının hem de yukarıda da belirtildiği üzere 80'li yıllarda dünyada esen özgürlükçü havanın, Türkiye'yi de -12 Eylül darbesinin yol açtığı derin sarsılmanın da doğal sonucu olarak- etkisi altına almasının, olgunun Türkiye serüvenindeki önemli etmenler olduğunu söyleyebiliriz.

Ülkemizde, o günden bugüne değin her düzey ve platformda konuşulmaya, tartışılmaya ve gündeme gelmeye devam eden sivil topluma ilişkin taleplerin ve bunu dile getiren grupların söylem ve yapılanmalarında, daha baştan bir sürü 'sivil' olmayan unsur barındırdığı ve birbirleriyle olan ilişkilerinde de çoğu kez bir "öteki" psikozu içerisinde, sivil toplum kavramının temel paradigmalarıyla uyuşmayan bir dışlama ya da tahakküm kurma yolunu benimsedikleri, sık rastlanan bir durumdur. Herkesin sadece kendi üzerinde duyumsadığı baskıyı geriletmeye yönelik bir özgürleşme ve faaliyet alanına sahip olma çabası kuşkusuz yadsınamaz. Ancak, problemi salt kendininkinden ibaret sayan ve diğerlerini görmezden gelen bir yaklaşımın talep edeceği çözümler mikro düzeyden yukarı çıkamayacağı gibi, toplumun asıl problemlerini de perdeleyecektir ki bugün ülkemizde olan tam da budur.

Sonuç olarak, bilimsel yaklaşımlarda dahi anlam bütünlüğü sağlanamayan, ayrıca taşıdığı anlamlar içinde de tartışmalara sahne olan demokrasi ve sivil toplum kavramlarının üzerinde bile henüz tam bir "consensus" oluşmamışken, bu alanlara yönelik taleplerin farklı içerikler taşıması doğal karşılanabilir. Ancak, yaklaşımlar farklı da olsa, bir olgu ve kavram olarak demokrasilerin asgari müşterekleri olan, temel hak ve özgürlüklerin tam ve eksiksiz/koşulsuz varlığı ve sivil toplumun o taban üzerine oturarak, merkezi otoritenin toplumsal alana müdahalelerinin sınırlandırılması şeklinde ortaya konulması gerektiği hususunda herkesin ittifak ettiği bir vakıadır. Bizde ise bazı demokratik/sivil toplum kuruluşlarının, maalesef kendi yapılanmalarında bile adil olmayan unsurlar barındırdıkları ve birbirleriyle olan ilişkilerinde de kendi ideolojik, sosyal, ekonomik vs. konumlarından kaynaklanan bir "öteki" söylemi içerisinde, hem demokrasi hem de sivil toplumun temel paradigmalarıyla çelişen bir dışlama ya da tahakküm yolunu benimsedikleri oldukça sık görülen bir durumdur. Öyle ki, bu ülkede, Rousseau'nun, durumu iyi olanların bu hallerinde bir değişiklik olmasa bile başkalarının durumlarının düzelmesinden dolayı duyacakları rahatsızlıkla ilgili tespitini (Rousseau, 1992: 172) hatırlatırcasına, kendi alanlarının açılması, özerk örgütlenmelerinin önündeki engellerin kaldırılmasını gibi, bir demokratik sivil toplum kuruluşundan beklenecek rasyonel talep ve etkinliklerin, başkalarının özgürlüklerinin yasaklanması, farklı

kimlikteki insanların adeta "bir yerlere" ihbar edilmesi şeklinde bir talep ve etkinliğe dönüşmesi oldukça sık rastlanan bir durumdur. Bu garip tutumu sergileyen insanlara sorulsa elbette demokrat olduklarını söyleyeceklerdir, ama onların demokrasi algı ve anlayışı, S. Seyfi Öğün'den de aktardığımız üzere, çok partili hayatın varlığı, genel ve eşit oy, vs. gibi noktalara odaklı, özgürlükçü içerikten yoksun arkaik bir demokrasi anlayışıdır.

Yukarıda da vurguladığımız üzere, her birey, topluluk ve/ya da kuruluşun, öncelikli olarak, kendi üzerinde hissettiği baskıyı geriletmeye yönelik bir özgürleşme ve sivil etkinlik alanına sahip olma çabası içinde olması, kuşkusuz yadsınamaz. Ancak, problemi salt kendi hissettiklerinden ibaret sayan, dahası, kendi düşünce-tutum-ideolojik yaklaşımı dışındakileri büyük bir tehlike addederek "öteki"leştiren bir anlayış ne sivildir ne de demokratiktir. Aslında toplumsal ilişkileri ve demokrasiye bakışı tamamen benmerkezci, ötekileştirici ve dışlayıcı olan bu zihniyet, asker/sivil bürokrat ve siyasi elitten tevarüs edilmiş bir zihniyettir ve seçkinlerin demokrasi algı, niyet ve pratikleriyle de tamamen örtüşmektedir. Buna bir de ideolojik, etnik, kültürel, coğrafi vs. gibi unsurların, bu ayrıştırmayı daha da keskinleştirmek için, eklendiği/eklenebileceği düşünülürse fotoğraf daha da iyi görülebilecektir. Yani insanımızın, kendisini bu ülkenin sahibi zanneden seçkinlerden devşirdiği miras ve bunun üzerine inşa ettiği öncüllerden mülhem, eline geçen ilk fırsatta "öteki"nin üzerinde bir hegemonya kurmaya çalışan şartlanmışlık hali ve bu halden demokratik bir refleks çıkmasının zorluğu. Kısacası, kişi ya da grupların sadece kendi özgürlüklerine ve beklentilerine vurguda bulundukları demokrasi kültürü ve bunun örgütlü hale getirilmesi anlamındaki sivil toplum etkinlikleri, lokal anlamda bir sonuca varsa da, aslında, makro anlamda bir çözümsüzlüğe hizmet edecektir ki, bugün ülkemizde baskın olan demokrasi kültür ve pratiği de maalesef budur. Eğer, bu ülkenin sahibi ve bekçisi zannıyla kendini ayrıcalıklı bir yere koyarak, gerektiğinde en antidemokratik tutumları bile sergileme ve onaylamaktan imtina etmeyen asker-sivil bürokratlar ve muhalefette özgürlükçü, iktidarda seçkinci bir pratik ortaya koyan yöneticiler başta olmak üzere, üniversiteler, medya ve bir arada yaşama kültürünün herkes için hayırhah bir kültür olduğu/olacağı hakikatini bir an önce içselleştirmesi gereken bütün toplum, yeni bir zihniyet değişikliği gerçekleştirerek üzerlerine düşeni yerine getirmezse- gittikçe özgürlükçü bir nitelik kazanmaya başlamış olmasına rağmen- yakın vadede, bu fotoğrafın değişmesi ve demokrasinin istenilen düzeye varması oldukça zor görünmektedir.

KAYNAKLAR

Ağaoğulları, M. A. (1994). *Kent Devletinden İmparatorluğa*, Ankara: İmge Yayınları.

Bloch, M. (1993). *Feodal Toplum,* (Çev., Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara: Gece Yayınları.

Bostancı, N. (1997). "Sivil Toplum, Devlet ve Türkiye", *Yeni Türkiye-Sivil Toplum Özel Sayısı-* Kasım-Aralık 1997.

Çaha, Ö. (1997). "1980 Sonrası Türkiye'sinde Sivil Toplum Arayışları", *Yeni Türkiye-Sivil Toplum Özel Sayısı*-Kasım-Aralık 1997, S.18.

Diamond, L. (1994). " Rethinking Civil Society: Toward Democratic Consolidation", *Journal Of Democracy,* July 1994, V.5, No:3.

Fincancı, Y. (1991). "Sivil Toplum -Asgari Devlet-Sivil Devlet" *Sivil Toplum,* TÜSES. İstanbul.

Hirst, P. Q. (1996). "Democracy and Civil Society", *Reinventing Democracy,* (Der. Paul Q. Hirst –Sunil Khilmani), Blackwell, Oxford.

Karakoç, S.(1988). "Siyasi Bir Portre: Turgut Özal III", *Diriliş Dergisi,* 8 Ağustos 1988, S.3.

Karpat, K.H. (1996)**.** *Türk Demokrasi Tarihi- Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, İstanbul: AFA Yayınları.

Köker, L. (2000). *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Mardin, Ş. (1992). *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Öğün, S. S.(2004). *Türk Politik Kültürü*, İstanbul: Alfa Yayınları.

Popper, K. R. (1989). " Demokrasi Teorisine Dair", *İlim ve Sanat,* (Çev: Ü. Özdağ), Ocak-Şubat S.23.

Rousseau, J.J. (1992). *İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynağı* (Çev., R. Nuri İleri), İstanbul: Say Yayınları.

Sander, O.(1992). *Siyasi Tarih*-İlkçağlardan 1918'e-, Ankara: İmge Yayınları.

Sartori, G. (1996). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş,* (Çev., T. Karamustafaoğlu-M.Turhan.), Ankara: Yetkin Yayınları.

Sunar, İ. (1999). "Sivil Toplum ve İslamiyet", *Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası,* (Ed: Elisabeth Özdalga-Sune Persson), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Saybaşılı, K. (1995). "Münevver, Entelektüel, Aydın", *Türk Aydını ve Kimlik Sorunu,* İstanbul: Bağlam Yayınları.

Tunaya, T.Z. (1999), *Batılılaşma Hareketleri II*, İstanbul: Yenigün Yayınları.

Yayla, A. (1993). *Liberal Bakışlar*, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Yılmaz, A. (2000). *Modern Demokrasi- Gelişimi ve Sorunları* -, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.